

TİYATRO EDEBİYATIMIZA OSMANLI ÖNCESİ TÜRK TARİHİNİN ETKİSİ

*Abdullah ŞENGÜL**

ÖZET

Konusunu tarihten alan edebî eserler, tarihçiler için vazgeçilmez bir malzemedir. Tarih ilmiyle uğraşanlar bu tip tahkiyeli eserlere toplumsal değişmeler ve tarih felsefesi açısından bakmalıdır. Toplumun siyasî, sosyal ve kültürel coğrafyasını çok güçlü bir şekilde çizen tarihî tahkiyeli eserler, verildiği toplumun âdeta birer göstergesidir. Türk tarihinin uzak dönemlerini eserlerine konu edinen sanatkarlar için tarihî malzeme, düşüncelerini ve özellikle siyasî endişelerini anlatmak bakımından çok iyi bir kaynak ve zemin olmuştur. Eserlerin büyük bir çoğunluğu millî tarih ve kimlik bilinci geliştirmeyi amaçlar.

Anahtar kelimeler: Tarih, tiyatro, toplum

ABSTRACT

The works which is taker its subject from history are indispensable materials for the historians. The person whose profession is the history must look at to the historical works from the point of social changes and philopsophy of history. The works whose subject is history constitute the society of political, social and cultural geographies and the indication of which society they are given. For the artist who describe the distant period of Turkish history in their works historical material are very important sources and background in terms of their ideas and political anxieties. Majority of works aim to develop the national history and identity conscious.

Key words: History, theatre, society.

I. Giriş

Türk cemiyet hayatını birçok yönden etkileyen Batı medeniyeti, edebî yeniliği başlatacak bir hareketinin doğmasına yol açtı. Bu hareket, adına Tanzimat edebiyatı denilen, kaynağında özellikle Fransız edebiyatının yattığı yeni bir edebiyat anlayışını ortaya çıkardı. Başta şiir anlayışındaki değişmeler olmak üzere, roman, hikâye, tiyatro ve gazete gibi türlerle Türk edebiyatı renk değiştirmeye başladı. Bu yeniliklerin en önemlilerinden biri, şüphesiz tiyatrodur.

* Yrd. Doç. Dr., AKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Bu çalışma ile, Arayışlar Döneminden başlayarak 1941'lara uzanan süreçte Türk tiyatrosunun Osmanlı öncesi Türk tarihini konu alan eserlerini tanıtmaya ve tarihî malzemenin bu eserlerde ne şekilde değerlendirildiğine bakmaya çalışacağız. Ancak burada edebî eserle tarih ilminin birbirinden farklı sahalara olduğunu ve birbirlerinin malzemelerinden istifade ettikleri gerçeğini belirterek, edebî eserlerin birer tarihî vesika olmadığını hatırlatmak istiyoruz. Neticede anlatıcı, edebî eseri kendi bakış açısından hareketle ortaya koyar. Bütün unsurlar, dış dünyadan alınsalar bile, edebî esere girdikten sonra, artık ona ait olurlar. Çünkü, edebî eserin gerçeği ile dış dünyanın gerçeği birbirinden farklıdır.

Konusunu tarihten alan edebî eserler, tarihçiler için de vazgeçilmez bir malzemedir. Tarih ilmiyle uğraşanlar bu tip tahkiyeli eserlere toplumsal değişimler ve tarih felsefesi açısından bakmasında fayda vardır. Çünkü incelediği toplumla ilgili bilgilere bu yolla ulaşmak mümkün görünmektedir. Siyasal düşünce gücüne sahip toplumlarda tarihî malzemeyi işleyen anlatıcı, toplumun siyasî, sosyal ve kültürel coğrafyasını bu eserler vasıtasıyla yansıtır. Böyle bir yaklaşım, tarih ilminin geçmişten ziyâde gelecekle ilgili olduğu anlamına gelir. Tarihe yönelen anlatıcı da aslında gelecekle ilgili endişeler taşıdığı için bu tip malzemeye ihtiyaç duyar.

II. Tanzimat Dönemi

Diğer edebî türlerden daha sonra tanıdığımız modern tiyatrosunun tanıtılıp, benimsetilmesinde Osmanlı Devleti içindeki azınlıkların büyük rolü vardır. XIX. asrın ikinci yarısından itibaren, İstanbul'a gelen yabancı tiyatro toplulukları, bu türün kültürel hayatımızda tanınmasını sağlamıştır.¹

Bu çalışmanın sınırları içerisinde yazılış sırasına göre bakacağımız ilk eser Namık Kemal'e aittir. Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre*'den sonra, konusunu Türk tarihinden alan ikinci tiyatrosu *Celâleddin Harzemşah*'tır.² Eser, konusu itibarıyla Emir Nevruz'un birinci kısmı sayılabilir.³ Esasen onun biyografilerinde ele aldığı şahsiyetler ve bunlara yaklaşma tarzı, Namık Kemal'in *ideal kahraman* yaratma gayretini açık bir şekilde dikkatlere sunar.⁴ Biyografilerinde incelediği Selahaddin Eyyubî, Fatih, Yavuz Sultan Selim, Emîr Nevruz'dan farklı olarak, Celâleddin Harzemşah'ı tiyatro türünün sağladığı imkânlardan da faydalanarak

¹ Tanzimat Tiyatrosu için bkz., Metin And, *Tanzimat ve İstibdad Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1972.; Niyazi Akı, *XIX. Yüzyıl Türk Tiyatro Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1963.

² Namık Kemal, *Celâleddin Harzemşah*, , 1292, 276 s.

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitapevi, İstanbul 1982, s. 389.

⁴ Namık Kemal'in Biyografileri için bkz., İskender Pala, *Namık Kemal'in Tarihi Biyografileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.T.K. Yayınları, Ankara 1989.

dikkatlere sunma çabası dikkat çekicidir. Olay, Harzemşahlar Devletinin son imparatoru Celâleddin Harzemşah'ın istilacı Moğol ordularına karşı giriştiği amansız mücadele çevresinde gelişir. Piyes, tarihî hakikatlere uygun olarak, İslâm dünyasını tehdit eden Moğollara karşı Celâleddin Harzemşah'ın efsanevî kişiliği ile karşı koyuşunu anlatması bakımından dikkat çekicidir. Namık Kemal'in diğer eserlerinde olduğu gibi, *Celâleddin Harzemşah*'da da bir davaya inanmış, onun mücadelesini veren ülkücü insan tipleriyle karşılaşırız.

Yazarın kalemiyle dikkatlere sunulan devrin portresi ile, Osmanlı'nın son dönemi arasında bir ilişki göze çarpmaktadır. Yani, vak'a zamanı ile, anlatma zamanı arasında benzerlikler söz konusudur. Celâl'in ölümlerini yazdığını vasiyet, eserin taşıdığı mesajın özünü oluşturur. Vasiyette eserin verildiği döneme gönderme vardır. Devletleri yaşatan, devlet adamlarının hiçbir menfaat gözetmeden çalışmasıdır. Özellikle onu yönetenler, kendi menfaatlerini, devletin menfaati üzerinde görürlerse, yıkılma kaçınılmaz olur.

III. Meşrûtiyet Dönemi

II.Meşrûtiyetin, kültürel ve sosyal hayatımız üzerindeki tesirini anlamak için, bu dönemde kaleme alınan tiyatro eserlerine de bakmak gerekir. Çünkü 1908 Meşrûtiyet hadisesi, özellikle tiyatro anlayışı yönünden çok önemlidir. Dönemin siyasal ve toplumsal düzenini, bu dönemde kaleme alınmış tiyatro eserlerinden takip etmek mümkündür.⁵ Servet-i Fünûn zümresi yazarları tiyatroya fazla ilgi göstermemişler ya da eserlerini 1908'den sonra yayımlamışlardır.

Yenileşme Dönemi Türk edebiyatının Namık Kemal'den sonra, tarihî drama sahasında eserler veren ve Türk tarihinin uzak dönemlerini eserlerine konu olarak alan bir diğer önemli ismi Abdülhak Hâmit'tir. "*Edebiyatımızın ve şiirimizin en dikkate değer ve anlaşılması en güç simalarından biri*"⁶ olan Hâmid'in birçok tiyatro eseri içerisinde konusunu Türk tarihinden alan eserleri, kronolojik sıraya göre *İlhan*, *Turhan* ve Cumhuriyet döneminde kaleme alınan *Hakan'dır*.

II.Meşrûtiyetle beraber Türk aydınları arasında kuvvetlenen Türkçülük düşüncesine kayıtsız kalmayan Hâmit, 1913'te kaleme aldığı *İlhan*'dan sonra, onun devamı mahiyetindeki *Turhan'ı* 1916'da bitirir. Konusunu İlhanlılar tarihinden aldığı *Turhan'ın* esas kahramanları,

⁵ II.Meşrûtiyet Tiyatrosu için bkz., Metin And, *Meşrûtiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1971.; Alemdar Yalçın, *II.Meşrûtiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1985.

⁶ Şerif Aktaş, "*Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı -IV: Abdülhak Hâmid Tarhan (1852-1937)*", *Türkiye Günlüğü*, Temmuz-Ağustos 1996, sayı: 41, s. 95.

İlhan'dan tanıdığımız Dilşâd ve Kambur'dur. İlk eserde kimliği meçhul olan Kambur, aslında Gazan Han'ın oğludur ve asıl adı Turhan'dır. Eser ismini bu kahramandan alır.

Hâmit, II. Meşrûtiyet'ten sonra kaleme aldığı bu iki eserle Türkçülük ve İslâmcılık ideallerini birleştirme çabası içindedir. Birbirinin devamı niteliğinde olan bu iki eserden ilk kaleme alınan *İlhan'dır*.⁷ Sultan Abdulhamid'in dış siyasetini benimsemiş görünen Hâmit, bu ideallerle devletin kurtarılacağına inanmaktadır. Bir diplomat olarak İngiltere'de uzun müddet kalan Hâmit'in İngilizlerin İslâm birliği idealinden korktuklarını sezmiş olması, bu inancın kaynağı sayılabilir.⁸ Vak'a zamanı boyunca İlhanlıların düşmanlarıyla savaşı ve mücadelesi yoktur. Mücadelenin büyük bir kısmı Çoban ailesi iledir. İlhan, yapılan savaşların sonucunu düşünürken de, devletini değil, kendini ön plâna çıkarır:

*“Ben Hakk bilir âşkıyım kendi kendimin”*⁹

sözleri, İlhan'ın kendini beğenmiş ve kendisinden başka bir şey düşünmeyen yönünü anlatır. Eserdeki mesaj, bu noktadan hareketle bulunabilir. İç hesaplaşmanın doğurduğu olumsuz sonuçlar gündeme getirilmek suretiyle, tema oluşturulmuş ve anlatma zamanına mesaj gönderilmiştir. Bu görüşten hareketle, İlhan gibi olumsuz bir tipin tarih sayfaları arasından çıkarılmasını, devrinin olumsuzluklarını anlatma endişesine bağlayabiliriz. Türklerin, Türk-İslâm birliğine hizmet ettiklerinin vurgulandığı eserde bu durum, aslen Ulah prensesi olan ve Yakup Han'la evlenen Prens Lized'in;

*“Bu hanedan hep at üstünde saltanat sürüyor!”*¹⁰

sözleriyle dikkatlere sunulurken, Yakup Han'ın bu sözleri doğrularcasına;

*“Koşar mı harbe asâkir, uyursa serasker?”*¹¹

demesi, vak'a zamanında devleti yönetenlerin neye hizmet ettiklerini bildirmesi taşıdığı mesaj bakımından dikkat çekicidir. İlhanlılarla olan ilişkisi dolayısıyla olaya dahil edilen Sultan Murad'ın, oğlu Beyazid'e hitaben söylediği;

*“Adalet işler iken bakma din ü imâne”*¹²

şeklindeki nasihati, devlet yönetiminde adaletin rolünü anlatma fikrine hizmet etmektedir.

⁷ Addulhak Hâmid, *İlhan*, Tanin Matbaası, 1329.

⁸ İnci Enginün, Hamit'teki İslâm Birliği idealinin kaynağını buna bağlar. Bkz., *Abdulhak Hâmid Tarhan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 85.

⁹ *İlhan*, s. 139.

¹⁰ Addulhak Hâmid, *Turhan*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul 1332, s. 86.

¹¹ *Turhan*, s. 71.

¹² *Turhan*, s. 99.

İlhan ve Turhan'ın vak'ası, birçok yönden tarihî hakikatlere ters düşer. Tarihî kaynaklara göre İlhanlı Devleti, Ebû Said Bahadır Han'ın 1335'te bir sefer esnasında ölmesinden sonra, varlığını devam ettirmede zorlanır ve 1355'te dağılır.¹³ Eserde, İlhanlıların 1389 yılında yapılan Kosova Muharebesi'ne katılması ise tamamen hayalidir.

1908 Meşrûtiyet hadisesinin en belirgin özelliklerinden biri, halkın, özellikle aydınların düşüncelerini daha rahat anlatabilme ortamına kavuşmasıdır. Düşüncelerin daha serbest ifade edildiği edebî ortamlardan biri de tiyatrodur. Bu dönemde birçok insanın düşüncelerini anlatabilmek için tiyatroya müracaat ettiği görülür. Özellikle iktidar partisi İttihat ve Terakkî'nin ileri gelenleri tiyatroya sıcak bakınca, bu edebî tür daha cazip hale gelmiş ve âdeta eli kalem tutan herkesi tiyatro yazmaya heveslendirmiştir. Ancak bu durum pek uzun sürmemiş, iç ve dış karışıklıklar, genelde Sultan II.Abdulhamit düşmanlığı üzerine yazılan tiyatro eserlerinin yerine, Osmanlı Devletinin yıkılmasını engelleyecek düşünceleri ön plâna çıkarmıştır. Böylece, Meşrûtiyet'in ilk yıllarında İstibdat yönetiminden kurtulan aydın, sadece coşkunluğunu ve sevincini ifade etmede tiyatrodan istifade etmemiş, artık iyice hissettiği yıkılma tehlikesini anlatabilmek için Türk tarihinin uzak dönemlerine yönelmiş, bu dönemden çeşitli örnekler ve model şahsiyetler¹⁴ getirmek suretiyle devrine ışık tutmaya çalışmıştır. Bunlardan ilki, Mehmet Nafi'nin *Kamer Sultan* isimli çalışmasıdır.¹⁵

Konusu Türk-Moğol tarihinden alınan ve *Kamer Sultan* ve Can Bey aşkının anlatıldığı *Kamer Sultan* piyesi, Kuzey ve Güney Türklerinin bir araya gelmesi suretiyle sağlanacak Büyük Türk Birliği idealini dikkatlere sunar. Bu ana temaya bağlı olarak, vatan ve bayrak sevgisi, Türk milletinin erdemleri, vatan sevgisinin insan sevgisine (aşka) olan üstünlüğü ve Türk kadınının devlet yönetimindeki yeri de eserin diğer temaları olarak düşünülebilir. Cengiz'i Türk soyundan sayan görüşe uygun olarak kaleme alınan ve Türkistan'ın Sarıcan kasabasında geçen oyun, taşıdığı mesaj itibarıyla dikkat çekicidir. Piyenin bu dönemde yazılan diğer tiyatrolardan farkı, Türk kadınının devlet yönetiminde etkin rol aldığını anlatmaktadır. *Tiyatro ve Temâşa Mecmuasının* ilâvesi olarak yayımlanan *Kamer Sultan*, ayrıca kitap olarak da basılmıştır.

¹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Bertold Spuler, "İlhanlılar", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayınları, Cilt: 5/2, İstanbul 1993, s. 967-971.

¹⁴ Model şahsiyetler konusunda bkz., Abdullah Şengül, "II. Meşrûtiyet Dönemi Tiyatrolarında Türkçülük İdeali Etrafında Kaleme Alınan Eserlerde Şahıs Kadroları", *Türk Yurdu*, Cilt: 18, Sayı: 131, s. 55-60.

¹⁵ Bu eser için bkz., Mehmet Nafi, "*Kamer Sultan*", *Tiyatro ve Temâşa Mecmuası*, no:1 Ocak 1329, 36 s.

Bu dönemde Osmanlı öncesi Türk tarihini dikkatlere sunan eserlerden en önemlisi Celâl Esat'ın *Büyük Yarın*¹⁶ isimli çalışmasıdır. Müslüman olmayan Türklerin, umumî Türk tarihi içerisinde değerlendirildiği eser, Türkçülük düşüncesinin çok sesli bir şekilde ifade edildiği piyeslerden biridir. Eser, Türklerin İslâm dinini kabul etmeye başladıkları dönemi dikkatlere sunar. Oyunda birtakım tarihî şahsiyetlerin bulunuşu (Timuçin, Cengiz v.s) vak'a zamanı ile ilgili ipuçları verir. *İkdam*'da yayınlanan makalede; "*Türklerin ilk teşkilat komitesi, ilk temel taşının atıldığı günlerin hâtırası tasvir edilmiştir.*"¹⁷ denir. Eserin sonunda söylenen "*Bütün Türkler diriliyor. İşte büyük yarın, savulun.....bayrak geliyor*"¹⁸ şeklindeki sözlerden hareketle, anlatma zamanının vak'a zamanı ile ilişkisini tespit etmek mümkündür.

Oğlu Timuçin küçük olduğu için, kocası Yesügey'in zehirlenmesinden sonra başa geçip, dağılan kabilesini tekrar toplayan Ulun Eke'nin, halkının geleceğini aşkına tercih ettiği anlatılır. Oyunun birinci derecede erkek kahramanı olan Turgan Bay, Timuçin'in Cengiz olabilmesi için, kendi vücudunun ortadan kalkmasına inanmaktadır. Çünkü kendisi olmasa, Ulun Eke kabilenin ileri gelenlerinin istediği evliliği yapacak ve Baylar Timuçin'e sadık kalacak ve "Büyük Yarın" kurulacaktır.

Eserin verildiği dönemde Türk milleti iç ve dış karışıklıkların bütün olumsuzluklarını yaşamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bozulan müesseselerini, birliği dağılan Türk insanını, ortak idealler etrafında yeniden toplama gayreti, tarihe ait bu malzemenin dikkatlere sunulmasına vesile olmuştur. Bu itibarla anlatma zamanı birçok yönden vak'a zamanına benzemektedir.

Modern tiyatromuzun Osmanlı öncesi tarihimizi anlatan bir diğer eseri Türk sosyolojisinin kurucusu kabul edilen Ziya Gökalp'in manzum tiyatro denemesi olan *Alparslan Malazgirt Muharebesi* isimli eseridir.¹⁹ Eser, bizde Selçuklu dönemini işleyen en önemli eserlerden biridir.²⁰

Alparslan Malazgirt Muharebesi hacim olarak çok kısa olmasına

¹⁶ Celâl Esat, *Büyük Yarın*, Tarihî fâcia, 3 perde, İstanbul 1910, 165+8 s. (Eser ilk defa Donanma Tiyatrosu Cemiyeti tarafından 1914'de temsil edildiğinde çok büyük ilgi görmüş ve 1936'da Kadıköy Halkevi tarafından sahnelenen bu eser yeni harflerle "Bay Turgan" ismiyle yayınlanır. Bkz., Celâl Esad Arseven, *Bay Turgan*, İstanbul 1937, 89 s.)

¹⁷ *Büyük Yarın*, s. 168.

¹⁸ *Büyük Yarın*, s. 164.

¹⁹ Eser, dilinin sadeliği ve hece vezniyle yazılması gibi özellikleriyle, bu tarihten önce yazılan manzum tiyatrolardan farklıdır. İlk defa *Altın Işık* kitabının sonuna ilâve edilerek basılmıştır. Bkz., Ziya Gökalp, "*Alparslan Malazgirt Muharebesi*" *Altın Işık*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1336.

²⁰ Bu dönemde yazılan bir diğer eser Selçukluların son dönemlerini dikkatlere sunulmak üzere, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkışını anlatır. Bkz., İrfan Emin, "Osman Gazi" *Duygular*, İstanbul 1331.

rağmen, satırlar arasına sıkıştırılmış çok önemli temaları ihtiva eder. Eser, Türk milletinin vasıfları ve İslâma yaptıkları hizmetleri anlatır. Böyle bir hizmeti, Türk milletinin tarihî misyonu olarak görür:

*Türk varken, İslâmiyet, emindir bu ülkede!
Çabuk kesme vezîrim, ümîdini, Tanrı'dan:
Biz dînin askeriyiz, O'dur dîni yaradan.*

.....
*İslâmiyet bir kızdır, bekçisi Türk bir arslan:
Elinde dalkılıcı bekler onu her zaman..²¹*

Bununla beraber, Türk kadınının erkeğine bağlılığı ve devlet yönetiminde söz sahibi oluşu gibi unsurlar, eserin diğer özellikleri arasındadır.

IV.Cumhuriyet Dönemi

Edebiyat tarihleri, bizdeki Türkçülük hareketini, bütün dünyada milliyetçilik hareketinin başlangıcı kabul edilen Fransız İhtilâli'ne dayandırır. İhtilâlden sonra Avrupa'da başlayan milliyetçilik hareketleri, özellikle Fransa'ya giden Osmanlı gençlerini etkiler. Şinasi ile başlayan dil hassasiyetleri ve devrin aydınlarının millî dinamikleri harekete geçirme gayretleri böyle bir sebeple izah etmek mümkündür. II.Meşrûtiyet'in sağlamış olduğu daha serbest hareket alanına bağlı olarak, 1912 yılında kurulan Türk Ocakları etrafında bir araya gelen devrin aydını, Türkçülük düşüncesini sadece yüksek sesle ifade etmemiş, bir siyasî hareket haline dönüştürmüştür.²² Özellikle Cumhuriyet döneminde, ideolojik temelleri bakımından yepyeni bir tarihçilik anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni tarih anlayışında, yeni devlet yapılanmasına da bağlı olarak Osmanlı öncesi tarih yoğun bir şekilde gündeme getirilmiştir.²³ Birçoğu Türk destanları ve efsanelerinin yorumlanması diyebileceğimiz bir

²¹ "Alparslan Malazgirt Muharebesi" *Altın Işık*, s. 2-5.

²² Bu dönemde *Millî Meşrutiyet Fırkası (1912)* ve *Millî Türk Fırkası (1919)* gibi siyasi kurumlar oluşmuştur. Bu partilerin kurucuları arasında Akçoraoğlu Yusuf, Mehmet Emin ve Ahmet Hikmet gibi aynı zamanda Türk Ocağı'nda da faaliyetlerde bulunan aydınlar vardır. Ayrıca 1908-1919 yılları arasında Türk milliyetçiliği fikrine hizmet maksadıyla kurulan *Türk Derneği*, *Türk Yurdu Cemiyeti*, *Türk Ocağı*, *İstihlâki Millî Cemiyeti*, *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti*, *Halka Doğru Cemiyeti* ile aynı gayeyi yurt dışında yürütmek için Lozan, Cenevre, Nöşatel ve Paris'te kurulmuş "*Türk Yurd*"ları gibi kuruluşlar, bu hareketin o dönemdeki sesi olmuşlardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Tarık Z. Tunaya, *Türkiyede Siyasî Partiler (1859-1952)*, İstanbul 1952, s.174-471.

²³ Cumhuriyet Tiyatrosu için Bkz., Özdemir Nutku, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999, s. 71-145.; Metin And, *Elli Yılın Türk Tiyatrosu*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1973.

özellik arz eden bu oyunlarla, Osmanlı öncesinde de uzun ve çok zengin bir tarihe sahip bulunduğumuz vurgulanmak istenmiştir.²⁴

Bu dönemin başında kaleme alınan eserlerde Türk milletinin erdemlerini, ideallerini, millî kültür değerlerini tarihten alınan çeşitli örneklerle anlatma yoluna gidildiği görülmektedir. Bu oyunların hemen hepsinde Meşrûtiyet tiyatrosuna göre bir iyimserlik mevcuttur ve yarına olan güven vurgulanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en belirgin özelliği, millî devlet oluşudur. Atatürk ilke ve İnkılâplarının gayesi ise beş asır ümmet esasına göre yönetilen Türk milletine özellikle ve öncelikle "millî kimlik" kazandırmaktır. Çünkü Cumhuriyeti kuranlar, Fransız İhtilâli ile başlayan bu sürecin farkındadırlar. Çağdaş kimliğe sahip olmak, öncelikle böyle bir kimliğin kazanılmasına bağlıdır. Özellikle Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yılı törenlerinde başta Halkevleri olmak üzere, birçok kültür kuruluşunda tiyatronun ön plâna çıktığı görülür.²⁵ Türk tarihinin uzak dönemlerine gidilmesi tamamen Cumhuriyeti ve ilkelerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu dönemden hareketle insanımıza tarih şuuru ve millî kimlik verilmeye çalışılmakta, bu amaçla Türk tarihinin Osmanlı öncesi döneminden çeşitli özelliklere sahip, model şahsiyetler getirilmektedir.

1923-1940 döneminde konusunu Osmanlı öncesi Türk tarihinden alan eserlerin başında Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Akın* ve *Özyurt* piyesleri gelir. 4 Ocak 1932'de Ankara Halkevi'nde Atatürk'ün huzurunda temsil edilen *Akın*²⁶, hece vezni ile kaleme alınmış, manzum tarihî piyestir. Prologda, Türk tarihinin derinliklerinden Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya kadar geçen sürecin destanının anlatılacağı bildirilir.²⁷ *Akın* piyesi, Anayurt'taki iç denizin kuruması üzerine gelişen olayları anlatır. İslâmlık öncesi eski Türk Anayurdu'nda geçen bu olay, yeni neslin çalışkanlığını, dürüstlüğünü ve devletlerine olan bağlılığını anlatır:

*Bunları, bilmem nasıl, düşünür üç Türk Beyi?
Bunu düşünmek bile yakıyor düşünceyi
Kahramanlık, diyordum, kalan şey elimizde...*

²⁴ İnci Enginün, Tarihî oyunları konuları bakımından Destanların ve efsanelerin yorumlanması (Türk Destanları, Mezapotamya, Mitoloji/Yunan), Osmanlı tarihi, Millî Mücadele dönemi, Başka ülkelerin tarihleri şeklinde tasnif eder. Bkz, İnci Enginün, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s.145-148.

²⁵ Halkevleri'nin tiyatro faaliyetleri için bkz., Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1923-1951)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.125-163.

²⁶ Faruk Nafiz (Çamlıbel), *Akın*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932, 62 s.

²⁷ Perde açıldığı zaman, sahnenin önünde, ikinci ve geniş bir atlas perde görünür. Bu atlas perdenin üstünde büyük bir Asya, Avrupa ve Afrika haritası çizilmiş ve oklarla Türklerin akın yolları gösterilmiştir. Siyah elbiseli bir öğrenci haritanın önünde durur, destanın mukaddimesini yapar. Bkz., *Akın*, s. 7-8.

*Eksiliyor oda mı su gibi şimdi bizde?
O da mı denizlerle beraber alçalıyor,
Bize kanı boşalmış bir damar mı kalıyor?*²⁸

Eserin kurgusunda vatana ve töreye ihanet eden insanların karşısına çocuklarının çıkarılması ve onların yanlışlarına itiraz etmeleri dikkat çekicidir.²⁹ Eser bu yönüyle Osmanlı-Cumhuriyet ilişkisini hatırlatır. Bu anlatım dönemin siyasî hayatına uygundur.

*Özyurt'ta*³⁰ ise babalarının yerine geçen Doğubeyi Bumin, Batıbeyi Boyan ve Günbaşbuğu Demir'in kendilerine beylik veren İstemi Han'ın direktifleri doğrultusunda, gittikleri yerlerde şehir kurma ve oralara medeniyet götürme azim ve gayretleri anlatılır:

*Biz kırk bin akıncıyla yirmi yıllık yol aştık,
Yirmi yıl yirmiden çok milletle karşılaştık.
Uymuyordu, ne kadar yakın olsalar yine,
Renkleri, iklimleri, dilleri birbirine.
Biz gidince kararır belki, dedik, içleri,
Başlarına bıraktık nur diye bilgiçleri...*³¹

Çamlıbel'e göre Türkler, geldikleri her yere uygarlık getirmişler, bir nevi "Uygarlık Tanrısı" görevi yapmışlardır.

*Altın Yay*³² isimli kısa manzum oyunuyla Osmanlı öncesi Türk tarihine yönelen Hayrettin İlhan, bu oyununda Mete dönemini dikkatlere sunar. Eser, Başbuğ Mete'nin "Altın Yay"ı bulmaları için oğullarından Ay, Gün ve Yıldız'ı Doğuya, "Gümüş Yay"ı bulmaları için diğer oğulları Gök, Dağ ve Denizi Batı'ya göndermesini anlatır. Onların buralarda nasıl bir misyon üstlenecekleri, şuurlu bir Türk kadını olan Mete'nin eşi Yenşi tarafından ifade edilir:

*Batıyı, doğuyu sizsiniz ancak
Büyük Türklüğe vatan yapacak*³³

1932 yılında Yaşar Nabi Nayır tarafından kaleme alınan *Mete* piyesi, Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yılı kutlama etkinliklerinde

²⁸ Akın, s. 47.

²⁹ *Celâleddin Harzemşah*'da da Moğol Ordularının önünden kaçarak Hazar Denizi'ndeki Abiskûn Adasına sığınan Mehmet Alaaddin'e oğlu Celâl karşı çıkmış, babasını korkaklık ve İhanetle suçlamıştı. Bkz., *Celâleddin Harzemşah*, s. 17.

³⁰ Faruk Nafiz Çamlıbel, "Özyurt", *Yeni Türk Mecmuası*, nr.2, Teşrin-i sani 1932.; Oyun 1965'de kitap olarak basılmıştır. Bkz., Faruk Nafiz Çamlıbel, *Özyurt*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1965, 80 s. (Bu çalışmadaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir.)

³¹ *Özyurt*, s. 19.

³² Hayrettin İlhan, *Altın Yay*, Sinan Matbaası, İstanbul 1932, 16 s.

³³ *Altın Yay*, s. 8.

Halkevlerinde sahnelenmiştir.³⁴ *Mete* piyesi millî bütünlüğümüzü dönemin heyecanı içerisinde çok başarılı bir şekilde ortaya koyar. Sanatkâr, manzum olarak 3 perde 4 tablo şeklinde kaleme aldığı bu eserle *Mete* ile Atatürk'ü özdeşleştirme gayreti içine girer. Çöken bir Osmanlı Devleti'nden genç bir Türkiye Cumhuriyeti çıkarması, *Mete* ve Atatürk arasındaki ilginç benzerlikle anlatılır.³⁵ Türk tarihinin ve erdeminin anlatılmaya çalışıldığı eser, gelecekte haber veren büyücü sahnesiyle başlar. Büyücüler *Mete*'nin babası Teoman ve karısının öldürüleceğini ve halkın *Mete*'yi baş tacı edeceğini haber verirler.³⁶ Eser boyunca gelişen olaylar bu kehaneti doğrular. Dış düşmanlar kadar iç düşmanların da anlatıldığı eserin sonunda tekrara sahneye çıkan büyücüler kehanetlerine devam ederler. Bu kez Türk tarihinin nasıl olacağını, Gazi'nin Türk milletini nasıl kurtaracağını anlatırlar. Piyesin esas temasını oluşturan Türk milletinin özgürlük ve uygarlık konusundaki hassasiyeti *Mete*'nin ağzından verilir:

*Çünkü alışkın değil bir Türk esir olmaya
At üstünde büyüyen çünkü yürümez yaya.*³⁷

Behçet Kemal Çağlar, dönemin tarih ve Türklük anlayışına uygun olarak kaleme aldığı, *Ergenekon*, *Çoban* ve *Attila* isimli oyunlarında, Türk tarihinin uzak dönemlerine gider. Bunlardan ilki *Ergenekon* piyesidir. Behçet Kemal bu manzum oyunuyla, Türk milletini uygarlığın kurucusu olarak takdim eder. Yazar, Ozanın ağzından Türk milletini şöyle anlatır:

*Türk kalbinden geçti ilk tanrıların kanları
Öbür ırklar sürüyen Türklerdi çobanları*

...

*Gün görmezden öteki insanların inleri
Kafalarında güneş Türklerin bilginleri*

...

*Hey Rab! Çıkmam gerekti arşındaki kürsüne
Madem ki ilk demiri koymuştu Türk örsüne
Madem ki ilk kıvılcım sıçramıştı toprağa*

³⁴ *Mete* piyesinin Şehir Tiyatroları ve Devlet Tiyatrolarında oynandığını gösteren herhangi bir bilgi yoktur. Giresun Halkevi yayın organı olan *Aksu* dergisinde *Mete* piyesinin sahneleneceği duyurulur. Bkz., Abdullah Şengül, "Giresun'un Sosyal Hayatında Tiyatro Faaliyetleri (1923-1933)", *Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s. 333.

³⁵ Hayati Asilyazıcı, "Yaşar Nabi Nayır'ın Tiyatroya Bakışı Üzerine", *Yaşar Nabi'ye Saygı*, Varlık Yayınları, İstanbul 1982, s. 126.

³⁶ Atatürk'ün Mısır'da bulunduğu sırada bir falcının onun geleceği ile ilgili benzer kehanette bulunduğu rivayet edilir.

³⁷ Yaşar Nabi, *Mete*, Hamit Bey Matbaası, İstanbul 1932, s. 17.

*Hacet yoktu bir yeni büyüklük yaratmaya
Doldurunca bir demir sapı Türkün elini
Yere diktin demekti etten bir heykelini*

...
*Ne çok gecikecekti insan olmakta insan
Olmasa Türk ilk seven, ilk inanan, ilk yazan...*³⁸

Yukarıdaki mısralar, dönemin heyecanı içerisinde ortaya konan bir Türklük anlayışıdır. Aynı anlayışı konularını Türk tarihinden aldığı *Çoban* ve *Attila* isimli piyeslerinde de görmekteyiz.

Behçet Kemal'in Türk tarihinin uzak dönemlerini anlatan ilk kez 1933'te Ankara Halkevi'nde sahnelenen *Çoban*³⁹, millî kimlik bilincini ve milletin kendine olan güvenini kazandırmayı amaçlayan iki perdelik manzum bir oyundur. Türk yurdunu saran düşmanla uzun süre savaşmış ve her iki tarafta oldukça fazla kayıp vermiştir. Yapılan anlaşma gereği taraflardan birer kişinin dövüşmesine karar verilir. Yenilen taraf savaş kaybetmiş sayılacaktır. Türk tarafından bir çoban dövüşür ve karşı tarafı temsil eden zırlı savaşçıyı hançeri ile öldürür. Vak'a zamanı, anlatma zamanından çok önce geçtiği halde, oyun Atatürk'ün Türk Gençliğine Hitabesi ile sona erer. "*İrkimin öz çocuğu bir Türk genci çoban*"⁴⁰ mısra ile Türk ırkını bir çobanla simgeleyen şair, bu dönemde kaleme alınan diğer eserlerin de teması olan, Türklerin her gittiği yere uygarlık götürdüğü fikrini işler:

*"Türk kolu buraya geldiği zaman
Onlar daha tastan
Su içmeyi bilmiyorlardı bile."*⁴¹

Çoban piyesinde dönemin heyecanı içinde farklı bir Türklük anlayışı ve tarih şuuru ortaya konur.

*Türkün güneşleriyle dünya ufku ağardı;
Türk olmasa tarihe yazılacak ne vardı?*⁴²

.....
*Dinle belki tanırsın bu çobanın sesini
Hatırladın mı yavrum Orhon kitabesini:
Gökler çökmezse eğer
Yarılp batmazsa yer
Türk elini hangi er
Hangi kuvvet mahveder.*⁴³

³⁸ Behçet Kemal, "Ergenekon", *Ülkü*, Cilt:1, Şubat 1933, s. 14-15.

³⁹ Behçet Kemal Çağlar, *Çoban*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1933, 86 S.

⁴⁰ *Çoban*, s. 83.

⁴¹ *Çoban*, s. 29.

⁴² *Çoban*, s. 5.

Behçet Kemal Çağlar'ın kaleme aldığı *Attila* piyesi⁴⁴, Atilla'nın tahta çıkışının 1500. yılında Halkevleri gençlerine oynanmak üzere, Hüseyin Namık'ın *Atilla ve Oğulları Tarihi*'nden hareketle yazılmıştır. Üç perdelik manzum piyes olan **Attila**'nın ilk perdesinde düşmanın ağzından Atilla tanıtılır. Düşmanları, ona korkuyla karışık bir saygı beslemektedirler. Evli diye kız kardeşini vermeyen Roma İmparatoru, yaptığı hatayı fark edince Papa'yı Atilla'ya elçi olarak gönderir. Papa ve yanındakiler Atilla'yı yüceltirler:

*Yüzünde donakalır, maskeleyişir gülüşün;
Sizin sarayı düşün, bizim sarayı düşün:
Onlardaki asalet, onlardaki ihtişam
İşte şu kulübeye eğiliyor bu akşam!*⁴⁵

Son perdesinde sadece Atilla'nın silüeti görünen oyunda, Türk milletinin karakteristik özellikleri ön plâna çıkarılarak, Hz. İsa'nın doğumu yerine Atilla'nın doğumunun takvimin başlangıcı sayılması istenir.⁴⁶ Türk kimliğine yakıştırılan barbar sözcüğüne karşı çıkan yazar, dönemin heyecanına uygun bir Türkçü anlayışla Türk milletini anlatır:

*Hep o bir tek güneşten alınızın aklı!..
Bu sefer göstermeyin bari bu alçaklığı
Tanrılığı haketmiş irka barbar demeyin!
Gözleriniz yurduna erişti mi baş eğin!
Avrupa, bir gün yine, önünde eğilecek;
Türkün yurdu elinden alınmazmış bilecek!*⁴⁷

Aslında Attilâ'nın anlatıldığı ilk manzum oyun S. Behzat'a aittir. *Attilâ'nın Düşünü*⁴⁸ isimli bu oyunda Romalıların kışkırtması ile Attilâ'ya savaş açıp, yenilen Burguntlar ve Vizigotlarla olan ilişkileri anlatılır. Her iki kralı affeden Attilâ, bir kez daha aynı hataya düşmemeleri için Vizigotlar Kralı'nın kızı İldiko'yu sarayında alıkoyar. Başlangıçta Türklük idealinin ön plâna çıkarıldığı eserde Attilâ, âşık olduğu İldiko tarafından hançerlenerek öldürülür. Aslında İldiko, Attilâ'ya korku ve düşmanlıkla karışık bir sevgi beslemektedir:

*Gönlü denizlerden derin Attilâ
Gönlümdedir senin yerin Attilâ;*

.....

⁴³ Çoban, s. 26.

⁴⁴ Behçet Kemal Çağlar, *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, 31 s.

⁴⁵ *Attila*, s. 4.

⁴⁶ Esrin sonuna "Londra: 18.4.1532" tarihi yazıldıktan sonra; "Bu rakam, bir mürettip hatası değildir. Ben bu kitabımda olsun İsa'nın doğuşunu değil, Atilla'nın doğuşunu tarih mebdei alıyorum." şeklinde dipnot düşer.

⁴⁷ *Attila*, s. 31.

*Hem âşıkım sana hem de bir düşman
Boğuyor beni âh, kıpkızıl bir kan...*⁴⁹

Münir Hayri Egeli'nin müzikal oyunu olan *Bay Önder*⁵⁰ ise,
varyantları baş

Arkadař!

Durmadan koř! Yalnız; kendine güven...

Türklüęünü unutma düşmanını öyle yen...⁵⁵

A. İsmet tarafından kaleme alınan *Sümer Ülkerleri*⁵⁶ isimli üç perdelik manzum oyunda Sümerlerin birbirleriyle yap m5808.75 9127 90175ııkları

bağlantılar kurulan oyunun sonundaki tabloda iki öğrenci okudukları şiirle İkinci Oğuz'u (Atatürk) tanıtır:

*Bu Oğuz ilk Oğuzdan başka bir ad taşıyor,
Hem bunun utkusuna bütün dünya şaşıyor,
Arkasından koşuyor genci, yaşlısı, dulu
Yaratmamış Göktanrı daha böyle bir kulu*⁶¹

T. Berberoğlu tarafından kaleme alınan *Türk Kanı*⁶² isimli manzum oyunda da Türk büyüklerini birbirleriyle özdeşleştirme söz konusudur. Prologda bir çocukla konuşan ihtiyar tarih, Türklerden başka herkesin kendine ihanete ettiğini belirterek, Mete'nin çok bilinen hikâyesini nakleder. Çin hükümdarı, zayıf düşen Türkleri savaşa mecbur etmek için her yıl gönderdiği elçilerle küçültücü, aşağılayıcı isteklerde bulunur. Ülkesinin henüz savaşa hazır olmadığını düşünen Mete Han, çok sevdiği paha biçilemez atını ve kız kardeşi Türkân Hatun'u feda eder. Üçüncü yıl Çin sınırına yakın Ordus bölgesini istemesi bardağı taşıran son damla olur. Çin üzerine yürüyen Türkler büyük mücadeleden sonra Çin hükümdarını dize getirirler ve eskiden olduğu gibi vergiye bağlarlar. Türklük ögesinin ön plâna çıkarıldığı eserde vatan sevgisi, fedakârlık gibi erdemler vurgulanmaya çalışılır. Eser Türk yurdunun bütünlüğü vurgulanır:

*Söyle ki hakanına Türk yurdu bir bütündür,
Ve bir Türk sağ kaldıkça bütün yurt o Türküdür.*⁶³

Oyun, Türk milletini bilgi ve ışık yoluna davetle sona erer:

*Ülkümüz hür yaşamak, yolumuz bilgi yolu,
Her yarın bulmalıdır bizi ışıkla dolu.*⁶⁴

1940'lı yıllarda basılan Hakkı Günal'ın *Bozkurt*⁶⁵ isimli manzum oyununda da, art niyetli vezirin devlette meydana getirdiği tahribat anlatılır. Sonunda "Millî Şef İnönü"ye saygının belirtildiği piyeste "General, Albay, Binbaşı, Onbaşı" gibi askerî unvanlar kullanılır. Oyunda bir Türk subayının zafer haberleriyle gelmesinden sonra Türklük ögesi ön plâna çıkarılır:

*Zaferle dolu geldim hakanıma savaştan,
Türk hududu değişti, çizildi yeni baştan
En yücelmiş uluslar, en yücelmiş ülkeler
Ülkemize eklendi, devrildi birer birer*

⁶¹ Oğuz Destanı, s. 31.

⁶² T. Berberoğlu, *Türk Kanı*, -Destan-, 1941, 40 s.

⁶³ *Türk Kanı*, s. 34.

⁶⁴ *Türk Kanı*, s. 40.

⁶⁵ Hakkı Günal, *Bozkurt*, Bingöl Matbaası, Zonguldak 1934, 59 s. (Eserin sonunda Samsun 1934 ibaresi vardır.)

*Unutmuřtuk biz cengi açtılar onlar ancak!
Kalplerine dikildi dalgalandı alsancak!*⁶⁶

V. Sonuç

Millî mücadeleyi kazanan ve Cumhuriyeti kuran Türk kimliğini anlatma ve tanıma ameliyesine hizmet eden bu eserler, Türk tarihini bir bütün olarak dikkatlere sunarlar. Böyle bir anlayış, Cumhuriyet ilkelerinin

Osmanlı'nın son döneminde yazılan eserlerde genel olarak millî kimlik arayışları ağırlıkta iken, Cumhuriyet döneminde millî kimliğe yönelik vardır.

Cumhuriyet dönemi tiyatro yazarlarının kaleminde Türk tarihi, tarih bilinci, millî ve modern kimlik yaratmak için oldukça bereketli bir kaynaktır. Bu yüzden, yeni devlet yapılanmasına da bağlı olarak Osmanlı öncesi tarih yoğun bir şekilde gündeme getirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde kaleme alınan eserlerin büyük çoğunluğu, yapılan inkılâpların Türk tarihine ve insanına uygun olduğu fikrine hizmet eder.

Oyunların hemen hemen hepsinde fikir, sanat endişesinin önündedir. Buna rağmen düşüncelerin çok başarılı bir şekilde verildiğini söylemek oldukça zordur. Sadece yazıldığı dönemin düşünce düzeyi ve tarihe bakışının birer aynası durumundadırlar.